

Oltásnarratívák

A Covid-vakcinákkal kapcsolatos lakossági attitűdök elemzése a közösségimédia-figyelés módszerével

Kondorosy Csenge

Eötvös Loránd Tudományegyetem

Endrődy Orsolya

Eötvös Loránd Tudományegyetem

Simonovits Borbála

Eötvös Loránd Tudományegyetem

Borsfay Krisztina

Eötvös Loránd Tudományegyetem

Veszelszki Ágnes

Nemzeti Közszolgálati Egyetem

Kutatásunkban közösségimédia-elemzést végzünk; a koronavírus-vakcinákkal kapcsolatos szóhasználat szám- és időbeli alakulását vizsgáljuk a vakcinák megjelenését követő tíz hónap során (2021. január 1-től november 1-ig) a SentiOne mesterségesintelligencia-alapú *social listening* szoftver segítségével. Az oltásellenes, az oltássemleges és az oltáspárti csoportokhoz köthető szavak említettségét a vakcinatípusokkal kapcsolatos online beszéd általánosabb kontextusában, valamint tematikus csoportokra (narratívákra) osztva vizsgáljuk, kvantitatív eszközökkel. A vakcinatípusok említettségéből kirajzolódó általános tendencia alapján az oltások megjelenését öt hónapig tartó intenzív online beszéd (magas említettség) követi, amely júniustól erősen csökken. Hasonló folyamat figyelhető meg az oltássemleges csoportok szóhasználatában is, viszont az oltásellenes és az oltáspárti csoportok szóhasználatára más dinamikát mutat: itt az online beszédet egyéb tényező alakítja. Ennek néhány lehetséges magyarázatát felvázoljuk, a mélyebb feltáráshoz azonban további, kvalitatív kutatások szükségesek.

Kulcsszavak: COVID19, közösségimédia-figyelés, közösségi nyelvhasználat, oltás, oltásellenesség, SentiOne

Vaccine-narratives

Analysing public attitudes towards Covid vaccines using social media listening

In our social media analysis, we investigate the changes in the quantity and temporal variation of the usage of words related to coronavirus vaccines during the ten months following the release of the vaccines (1 January–1 November 2021), using the artificial intelligence-based social listening software SentiOne. We investigate the mentions of words associated with anti-vaccine, vaccine-neutral and pro-vaccine groups in the broader context of online discourse on vaccine types, and by thematic groups (narratives), using quantitative tools. The general trend in the mentions of vaccine types reveals an intense online discourse (high mentions) for five months after the release of vaccines, which decreases sharply from June onwards. Similar dynamics can be observed in the use of language by vaccine-neutral groups. We outline some possible explanations for this, yet further qualitative research is needed to investigate the reasons in more detail.

Key words: anti-vaccine, community language use, COVID19, SentiOne, social media analysis, vaccination

1. Kontextus

A modern társadalmak 2020 tavaszán példátlan jelenséggel szembesültek: a határok hirtelen lezárásával, az alapvető szociális intézmények ideiglenes bezárásával és a polgárok szabad mozgásának korlátozásával. Magyarországon 2020. március közepétől május közepéig, majd 2020 őszén újra szigorú, kijárással kapcsolatos korlátozásokat vezettek be, hasonlóan sok más, a koronavírus-járvány által érintett országhoz.

Kutatási témánk szempontjából az ehhez kötődő legfontosabb társadalmi folyamatok a következő címszavakkal foglalhatók össze Kovács Éva és Takács Judit (2020) munkája alapján: az információs tér radikális átalakulása (az otthoni munkavégzés és oktatás mellett a megbízható hírforrások kiválasztásának nehézsége), az állam felügyeleti funkcióinak átalakulása, a térhasználat és a közlekedési formák (kényszerű és önkéntes) változásai, a társadalmi kapcsolatok iránti igény felerősödése, új szolidaritási mozgalmak megjelenése. E folyamatok nagyrészt a digitalizált társadalmi térben játszódtak.

Az első oltások megjelenésétől, 2020 őszétől élénk társadalmi és politikai vita bontakozott ki egyrészt az oltások hozzáférhetőségével, másrészt az egyes oltástípusok hatékonyságával és megbízhatóságával kapcsolatban. A közösségi média különböző felületein nagy indulatokat gerjesztett, ezáltal számtalan posztot generált az „oltáspártiak” és az „oltásellenesek” közötti nézeteltérés – az egyik oldalon főként a társadalmi felelősségvállalás és a szolidaritás, a másik oldalon pedig az oltások mellékhatásait, esetleges veszélyeit taglaló érvek álltak. A szélesebb társadalmi rétegek számára is elérhető oltások 2021 tavaszán érkeztek meg Magyarországra. Ebben az időszakban a társadalmi-közéleti és politikai vita fő témája az oltásbeszerzés, az Európai Unió oltáskészlete, illetve a különböző csoportok ütemezett hozzáférése volt.

2. Korábbi kutatások¹

A koronavírus 2020 elején jelent meg Magyarországon, amire a magyar tudományos közeg is gyorsan reagált: 2020-ban jelent meg Illés Gábor István, Körösenyi András és Gyulai Attila cikke (2020), amely a járványt exogén, azaz külső sokként értelmezte. A pandémia alapjában forgatta fel az életünket, kihívás elé állítva nem pusztán az egyéneket, hanem a társadalmi csoportokat, az intézményeket, a döntéshozókat és a szakértőket is. Az Intersections tematikus száma ugyanezen alapvetésből kiindulva a koronavírusról egy nem szándékolt kísérletként értelmezi, amelyben egyrészt meglévő társadalmi törésvonalak mutatkoznak meg, másrészt újabbak jönnek létre (Ságvári et al. 2021). Ezek közé tartozik az oltottak és az oltatlanok közötti feszültség, amelyet a jelen kutatás is vizsgál. A járvány hosszú távú hatásairól egyelőre csak hipotéziseket fogalmazhatunk meg: Déri András és Szabó Andrea (2022) szerint a pandémia a normalitás határait olyan mértékben rendezte át, hogy annak hatására egy úgynevezett koronavírus-generáció alakulhatott ki.² Bár arra a kérdésre csak hosszabb idő elteltével kaphatunk majd választ, hogy valóban létrejött-e olyan külső feltételrendszer, amely ezt valódi közösséggé kovácsolja, a normalitás kereteinek átalakulása mindenképpen vizsgálatra érdemes.

A pandémia okozta bizonytalan helyzetben a társadalmi működés átrendeződésének főbb csomópontjait az állam, a tudomány és a kommunikáció szférái jelentik. Csörgő Zsuzsanna (2021) és Boda Zsolt (2021) érvelése szerint a vírushelyzet összetett kihívásrendszere kedvez a populista politikai berendezkedéseknek és működésmódoknak. A pandémiát egyes szerzők a nyilvános tudás (*public knowledge*) válságaként értelmezik, amelyben a szakértői tudásba vetett bizalom radikálisan csökken, teret engedve a paradox módon működő populizmusnak (Brubaker 2021). Kiegészítésül jelezzük: több kutató megállapította, hogy az eredetileg az Egyesült Államok helyzetét tematizáló cikk figyelmen kívül hagyja a különböző aktorok szerepét (Csörgő 2021: 32).

1 E kutatásunkban terjedelmi okokból és a hazai (magyar nyelvű) oltásemlítések fókuszja miatt a hazai szakirodalomra támaszkodunk.

2 A generáció kifejezést a szerzőpáros a mannheimi értelemben használja; itt a generáció (vagy nemzedék) alapja mindenekelőtt a meghatározó közös tapasztalat – egy háború, gazdasági válság vagy épp a koronavírus-járvány és az ehhez fűződő közös tapasztalati világ, amely különösen a formatív években lehet meghatározó (Mannheim 1928/2000).

Ezt a hiányt pótolják azok az írások, amelyek a kormányzat stratégiáit elemzik, döntően politológiai és nyelvi szempontból.

A kormányzati és egyéb információforrásokba vetett bizalom alapvetően befolyásolja az oltások elfogadottságát. Az oltási bizonytalansággal (*vaccine hesitancy*) foglalkozó szakirodalmat csak érintőlegesen tárgyaljuk. A hezitálás a döntés bizonytalanságából és kényszeréből fakad: az egyénnek össze kell vetnie a potenciális kockázatokat és előnyöket. Ezt nehezítette – a Magyarországon európai viszonylatban egyedülálló – szabad oltástípus-választás (Kutasi et al. 2022). Egy reprezentatív felmérés szerint a megbízható, illetve az online információforrások bírnak szignifikáns hatással, ehhez adódnak hozzá a szociodemográfiai változók, amelyek együttesen határozzák meg az oltási bizonytalanságot (Farkas et al. 2022):

Az új típusú betegség tudományos megismerése és az erről szóló (orvosi, szakmai) kommunikáció a hatékony megelőzés és kezelés érdekében közel egy időben zajlik: éppen ezért lehetséges, hogy a kutatók a legfrissebb eredmények függvényében új és új javaslatokkal állnak elő. ... A bizonytalan, szinte napról napra változó, nehezen kiszámítható helyzet összeesküvés-elméletek sorát hozta magával: egyesek úgynevezett plandémiáról, azaz megtervezett világjárványról is beszélnek, a fertőzés és annak következményei (a bezárkózás, annak társadalmi és gazdasági hatásai) mögött valamely nagyhatalom szándékos manipulációját sejt(et)ve (Veszelszki 2021: 16).

Bauer Zsófia és Koltai Júlia (2022) kutatásában – ugyancsak az összeesküvés-elméletekkel és áltudományossággal összefüggésben – a bizalmatlanság jelenik meg az oltásválasztásban is:

...a járvánnyal kapcsolatos tévhitek, valamint a magyar és nemzetközi intézkedésekkel szembeni bizalmatlanság összefonódva erősítik az oltásellenességet. Az egészséggel kapcsolatos álhírek és hamis információk mellett a hatalmi összeesküvés-elméletek töltenek be kiemelt szerepet (Bauer & Koltai 2022: 173).

A szerzők szerint a bizonytalanság és a növekvő kétségbeesés pedig növeli az ezekben vetett hitet, ami nemzetbiztonsági problémává formálódhat (Barna & Knap 2021, Falyuna & Krekó 2022a). Nem véletlen, hogy az áltudományosság a pandémia kapcsán is növekszik; kifejezetten alkalmassá teszi erre hozzáférhetősége, átmeneti helyzete, mivel:

...szintézisbe forrasztja a tudomány presztízsének az elismerését a mainstream tudomány hiteltelenítésére irányuló törekvésekkel annak érdekében, hogy egyszerre szerezzék meg a tudományosság privilegizált státuszát, és profitálhasson a hagyományos akadémiai világ intézményeivel és szereplőivel való bizonytalanságból (Falyuna & Krekó 2022b: 19).

Az ennek nyomán létrejövő dezinformáció nem pusztán a járvány terméke; vissza is hat arra, alásva az egészségügyi intézkedések hatásosságát (Krekó 2022). Ennek nyomán születik meg az *infodémia* fogalma, amely a pandémiát a tájékozódásra való megnövekedett szükségletek és az ezek nyomán könnyebben terjedő dezinformációk szempontjából értelmezi (WHO 2020).

A nyelvészeti-kommunikációs kutatások is foglalkoznak a vírus okozta változások nyelvi lenyomatával: például az új szavak létrejöttével (Istók & Lőrincz 2020, Veszelszki 2020) vagy a komplex jelenség nyelvi, marketing-, munkaszervezési és gazdasági oldalával (Kovács 2020, Kovács & Szőke 2022, Szőke & Kovács 2022). Kutatásunk is e jelekből indul ki, hogy megértse az oltásokról szóló – vírushelyzetbe ágyazott – online beszéd dinamikáját, időbeli alakulását. A fentebb ismertetett, túlnyomórészt elméleti megfontolások empirikus vizsgálatára vállalkozunk; célunk a koronavírus elleni védőoltás diskurzusának megragadása a 2021 januárja és novembere közötti időszak szóhasználat-változásának elemzése révén. Bár ahogy említettük, az oltásokról való diskurzus már 2020 során megjelent, mi kifejezetten az oltások elérhetőségét követő időszakra voltunk kíváncsiak.

A következőkben megfogalmazzuk a tanulmány kutatási kérdéseit, majd rátérünk az elméleti keretre, a kutatás módszertanára, végül pedig ismertetjük az empirikus eredményeket, és levonjuk a következtetéseket.

A tanulmány kutatási kérdései tehát a következők:

1. Milyen időbeli mintázatot rajzol ki a különböző vakcinatípusok említésének előfordulása, illetve milyen kontextusban jelennek meg a vakcinatípusok?
2. Hogyan oszlanak meg az oltásellenes és az oltástámogató hangok, illetve időben milyen változások figyelhetők meg?
3. Milyen összefüggések rajzolódnak ki a különböző csoportok szóhasználatának időbeli változásai alapján?
4. Mely szavak milyen gyakorisággal jelennek meg a médiában a Karanténstótár első kiadásában rögzített szavak közül?

3. Elméleti keret

A vírus megjelenését követő egy éven belül, 2021 decemberében beadták az első védőoltást, nem sokkal később pedig Magyarországon is megjelent a vakcináció lehetősége. Mivel az oltásbeadatás Magyarországon a vizsgált időszakban önkéntes volt,³ a társadalom tagjainak egyéni döntést kellett hozniuk. Az újonnan kifejlesztett vakcinák ismeretlensége jelentős mértékű társadalmi információhiánnyal társult. Az online fórumokon megjelent oltásokkal kapcsolatos közbeszéd, a hírekben olvasottak és az egyéb információk megosztása, megvitatása kockázatcsökkentő megküzdési stratégiának tekinthető. A következőkben röviden bemutatjuk, hogy a koronavírus-járvány milyen meglévő kommunikációs szakadékokat mélyíthetett el.

A hétköznapi rutinizált rendjének megbontása válságként értelmezhető, amelynek inherens jellemzője, hogy a korábban megszokott megoldási módok nem használhatók az újféle problémákra. Ezért Balogh László Levente (2009: 7) szerint:

...a válsággal csaknem mindig együtt jár a bizalom megroppanása ... Ha a fentiek alapján elfogadjuk, hogy a válság egy választási helyzet, akkor a bizalom az, ami képes csökkenni, illetve ellensúlyozni a választás bizonytalanságából fakadó kockázatokat.

A rutin itt a zavartalan működés szinonimája, amely a hétköznapi valóságának zavartalanságát biztosítja; az ebbe vetett bizalom az, amely a normális működést fenntartja (Berger & Luckmann 1998). Ennek megbomlása elől az egyén a közösségekhez, a közös valóságteremtéshez fordul. Ez fokozottan igaz az online térre, amely a karanténhelyzet miatt még hangsúlyosabbá válik. Az online beszélőközösségek (Labov 1966) közös valóságalkító szerepe a bizonytalan, információhiányos és következményekkel bíró helyzetekben csúcsosodik ki.

A vírus keltette bizonytalanság a nyugati, későmodern társadalmakban egy már eleve meglévő bizonytalansághoz társul. Anthony Giddens (1990) szerint a későmodern társadalmak lényegi jellemzője a hagyomány jelentőségének, világmagyarázó erejének fokozatos csökkenése. Ezek eligazító szerepét fokozatosan a szakértői tudás veszi át, az ennek eredményeképpen megsokszorozódott világtérképek közül az egyénnek egyedül kell választania. Abban az esetben, ha a szakértői tudás is megkérdőjeleződik, fokozottan bizonytalan helyzetről beszélhetünk. A megsokszorozódott narratívák és információk között vívódó, saját magukat felépíteni igyekvő egyének alapján a társadalmak individualizációjáról beszélhetünk. Az ide sorolható középszintű elméletek a jelen valóságában eligazodni próbáló cselekvőt helyezik a fókuszba, a cél a heterogén tapasztalatok megértése. François Dubet (2012: 71) szerint:

...az egyének olyan szubjektumok, akiknek meg kell oldaniuk ezt a problémát, pontosabban szólva le kell küzdeniük a társadalmi élet individualizációja okozta megpróbáltatásokat.

3 Az egészségügyi dolgozók kötelező oltásfelvételét épp a vizsgált időszak végén, 2021 novemberében vezette be a kormány.

Alain Ehrenberg (2010) az individualizáció eszmetörténeti változásaként az ágencia normává válását állapítja meg. A középpontba kerülő egyén válik felelőssé saját életéért és helyzetéért: csak ő változtathatja meg azt, az esetleges kudarc is őt terheli. Az oltással kapcsolatos döntés és kockázat súlya tehát az egyén vállát nyomja. Dubet a többféle cselekvési logika összehangolásának nehézségét hangsúlyozza. Az oltás kérdése részben mint a társadalom tagját, részben mint magánembert érinti; egyszerre kell társadalmi, morális és gazdasági szempontokat figyelembe vennie és az ezekből következő, jellemzően eltérő cselekvéseket önmagán belül összehétköznie.

Ahogy említettük, a szabad oltásválasztás és a széles kínálat nehezítette a döntést. Megjegyzendő azonban, hogy oltásellenes mozgalom azóta létezik, amióta elérhetővé váltak oltások a különböző fertőző betegségekkel szemben (vö. Kirkpatrick é. n., Veszelszki 2021: 19). A viselkedés előrejelzésének, így az oltási hajlandóságnak is az egyik legszélesebb körben alkalmazott modellje Icek Ajzen (1991) tervezettviselkedés-elmélete (*Theory of Planned Behaviour – TPB*). Eszerint a viselkedés megvalósulása kapcsán különösen fontos a szándék előrejelezhetősége, amelyet három tényező határoz meg: a viselkedés iránti attitűd, a viselkedés végrehajtására vonatkozó észlelt társas nyomás és az észlelt viselkedési kontroll.

Az oltással kapcsolatos döntés ugyan valóban az egyént terheli, azonban ez a döntés egy társas-társadalmi térben valósult meg. A döntési folyamat megértéséhez figyelembe kell venni a csoporthoz tartozást, ezzel pedig a társas identitás, a saját csoportokból érkező normák és a csoportnyomás szerepét. A COVID–19 elleni oltással kapcsolatos attitűd és az attitűdök nyomán formálódó (oltásellenes vs. oltáspárti) csoporttagság kialakulásában korábbi kutatások rámutattak az online térben megvalósuló kommunikáció kiemelt szerepére. Józef Maciuszek és munkatársai (2021) eredményei szerint az online beszélgetésekben mutatott aktivitás együtt jár egy csoporthoz tartozás erősebb érzésével (oltásellenes vs. oltáspárti). Az egészséget érintő tudományos vitát képző kérdésekről az online kommentek tájékoztathatnak, kijelölve a megfelelő irányt egy adott cselekvés vonatkozásában; e hatást felerősítheti, ha az egyén a kommentelőt saját csoporthoz tartozóként észleli (Duong et al. 2022). A közvetlen csoportnyomáson túl a tágabb makrokulturális tényezők szerepét sem lehet figyelmen kívül hagyni, beleértve a kormányba és az egészségügyi hatóságokba vetett bizalom kérdését (Goodwin et al. 2022).

Összegezve elmondható, hogy az online fórumokon és a közösségi médián keresztül kommunikáló egyének a közösség valóságalkító szerepe felé fordulnak, hogy csökkentsék az információhiányból adódó kockázatokat, és erősítsék a bizalomérzetet – mindkettő a koronavírus által kiváltott-felerősített hatások mérséklését célozza. Ennek fontos eleme a közösen használt nyelv: elsődlegesen ez segíti a külvilágban – az oltás kérdésében – történő eligazodást. Mindez nem semlegesíti az egyénre háruló felelősséget és súlyt, amellyel az egyének eltérő módokon próbálnak megküzdeni. Kutatásunkban a különböző csoportok (oltástámogatók, oltásellenesek, semlegesek) nyelvhasználatát, az oltások körül kialakuló online beszédet vizsgáljuk.

4. Módszertan

Kutatásunkban a 2021. január 1. és november 1. közötti online médiában megjelenő említéseket és ezek dinamikáját vizsgáltuk, különös tekintettel az említések egymáshoz mért súlyára és ezek időbeli alakulására. Magyarországon 2021. december 27-én adták be az első oltást; először az egészségügyi dolgozók kapták, ezt nem sokkal követte az oltási kampány (Uzzoli et al. 2021).⁴ A választott időszakot az oltások és a kampány megjelenéséhez igazítottuk. Elemzésünkben az oltásokat kétféle fókusszal vizsgáljuk. Egyrészt a különböző vakcinatípusok említettségét, ezek egymáshoz viszonyított arányát és időbeli változását, másrészt az oltásokhoz eltérően viszonyuló (oltásellenesek, oltáspártiak és semlegesek) csoportokhoz köthető kifejezések említését, egymáshoz viszonyított arányát és ezek időbeli változását elemezzük.

⁴ Lásd <https://koronavirus.gov.hu/cikkek/koronavirus-sajtokozpont-szombaton-erkezik-vakcina-magyarorszagra>.

Az online említések összegyűjtéséhez a SentiOne mesterségesintelligencia-alapú *social listening* szoftvert használtuk.⁵ Bár az eredetileg piackutatásra létrehozott eszköz algoritmus nem publikus, az összes nyilvánosan elérhető online tartalom között keres, ez pedig lehetőséget jelent a tudományos igényű használatra is, különösen olyan témák esetében, amelyekben kifejezetten hangsúlyossá válik az online beszéd. Egy, a Magyar Tudományban megjelent cikk az oltásokkal kapcsolatos érzelmeket vizsgálta a szoftver segítségével (Bányász 2022), de az online antiszemitizmus vizsgálatára is használták már (Barna & Knap 2021).

A social listening a hagyományos kutatási eljárásoknál szélesebb társadalmi réteghez ér el, nem ütközik olyasféle korlátokba, mint más adatfelvételi típusok.⁶ Ezt különösen fontosnak tartjuk egy olyan téma kutatásakor, amely a társadalom minden tagját és rétegét érinti. A módszer további előnye, hogy – a *survey* és interjú módszerekkel ellentétben – itt nem jelent *belső érvényességi* problémát a társas elvárásoknak való megfelelés kényszere (*social desirability bias*), mivel a beszélgetéseket a saját természetes közegükben, nevezetesen az online térben figyeljük meg. Ezenkívül a mérés *külső érvényessége* is magas szintű, mivel a SentiOne a teljes világhálóról és a közösségi médiából gyűjti a nyilvánosan elérhető említéseket, a megadott kulcsszavak és a közöttük álló logikai operátorok alapján. Hasonló eredmény manuális adatgyűjtéssel nem vagy csak nehézkesen érhető el. A szoftveres keresés hátrányaként ugyanakkor az említések tágabb értelmezési skálán való elhelyezkedését említhetjük. Ennek tudatában kutatási kérdésünk a vakcinatípusok általános említettségére, nem pedig az említések egzakt értelmére vonatkozik. Ezek vizsgálatához olyan említéseket kerestünk, amelyek egyszerre tartalmazzák a típust és a koronavírus valamilyen formában történő említését.⁷ A különböző csoportok szóhasználatának vizsgálatát pedig Veszelszki Ágnes *Karanténstórájának* első kiadására (2020) alapoztuk, és az oltáspárti, oltásellenes és semleges felosztást követtük. Az ide tartozó kulcsszavak – a vakcinatípusoktól eltérően – meghatározott csoporthoz tartoznak, szűkebb jelentéstartománnyal bírnak.

5. Eredmények

Kutatásunkban többféle kvantitatív vizsgálatot végeztünk: egyrészt az eltérő vakcina-fajták, másrészt az oltássemleges, az oltáspárti és az oltásellenes szavak említettségét és ezek időbeli változását vizsgáltuk.

5.1. Vakcinatípusok említettsége

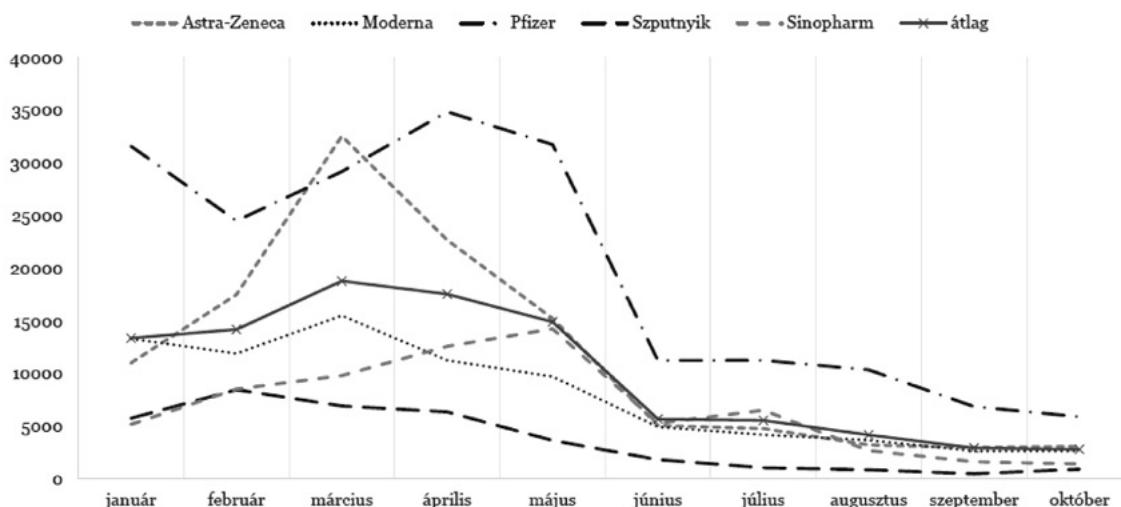
A vakcina-fajták említését ábrázoló grafikon az összes említés alapján készült, ezért ezek az általuk létrehozott térben, önmagukhoz viszonyítva értelmezhetőek (lásd az 1. ábrát). Az 1. ábrán szerepel egy átlagot jelző vonal is, amely kettős funkciót lát el: nem pusztán viszonyítási pontként szolgál, hanem az összes említettséget – pontosabban annak ötödét – is jelzi, így erről az oltásokról szóló beszéd általános alakulása olvasható le.

5 „A SentiOne (www.sentione.hu) teljes Európát lefedő, 30 nyelven beszélő és webes szöveganalitikán alapuló social listening szoftvere kulcsszavas keresés alapján, valós időben vagy akár 3 évre visszamenően figyeli, indexálja és elemzi az internetes fórumokon, blogokon, weboldalakon és közösségimédia-csatornákon közzétett publikus szöveges tartalmak minden típusát, melyek önmagukban vagy kontextusukban tartalmazzák a felhasználó által már előre definiált és a platformra felvitt kulcskifejezések bármelyikét” (Sentione.com).

6 Sem az adatközlési hajlandóság és az ezen alapuló szelekciós mechanizmusok (visszautasítás), sem az adatfelvétel sokféle költsége nem jelenik meg, legyen szó akár kvantitatív (például kérdőív szerkesztése, lekérdezése, kérdezőbiztosok keresése, kiképzése, adattisztítás stb.) vagy kvalitatív (például vezérfonal megírása, tesztelése, interjúerek felkutatása és képzése stb.) kutatásról.

7 Ennek megfelelően az egyik, kulcsszavakat tartalmazó kód például a következőképpen nézett ki: (Szputnyik OR Sputnik OR Szputnyik OR Sputnik) AND (Covid OR kovid OR covid 19 OR kovid 19 koronavírus OR pandémia).

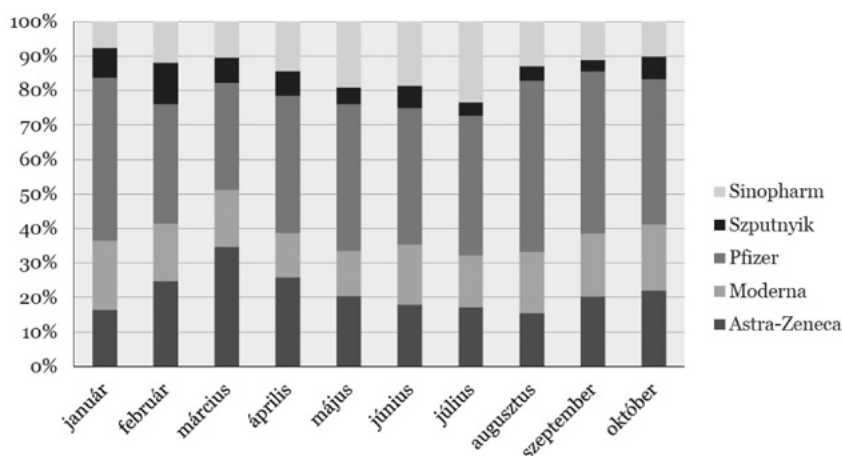
1. ábra
Vakcinatípusok említettsége

A vizsgálat kezdetekor, 2021 januárjában az oltások három csoportra oszlottak, említettségre szerint: a Szputnyik és a Sinopharm bír a legkevesebb említéssel, feleannyival, mint a középmezőnybe tartozó Astra-Zeneca és Moderna. Ezekről élesen elválnak a Pfizer, amely már januárban duplája az átlagos említésnek, az alsó mezőnynek pedig csaknem hatszorosa. Mindez előre jelzi a Pfizer által elfoglalt megkülönböztetett helyzetet. Az időszoros elemzés alapján az oltások említettsége két nagyobb időszakra különül el: 2021. januártól júniusig a különböző típusok említése sajátos dinamika szerint ingadozik, miközben az összemlítettség a márciusi tetőzésig nő. Júniusban viszont általános visszaesés figyelhető meg; ezt követően a Pfizer kivételével minden oltás az átlagos említettséget követi.

Mindez az újonnan megjelent oltásokat követő élénk érdeklődést, majd a konkrét típusok hangsúlyvesztését jelezheti; ezek alapján nagyjából fél évre tehető az az időszak, amely a szabad oltásválasztás miatti megnövekedett döntéskényszerrel és információhiánnyal jellemezhető. A Pfizer elkülönül a többi vakcinatípus közül; az említések számát és arányát tekintve egyaránt domináns marad a vizsgált időszak szinte egésze alatt (lásd az 1. és 2. ábrát). Egyedül februárban előzi meg az Astra-Zeneca, amely ezután gyorsan elveszíti jelentőségét. A Pfizer magas említettsége valószínűleg annak köszönhető, hogy a „nyugati” vakcinák képviselőjeként (a kevésbé ismert Modernával, illetve az orosz és a kínai vakcinákkal szemben) egyfajta viszonyítási pontként jelent meg a vakcinatípusok körüli online diskurzusban.

2. ábra
Az említettség arányai vakcinatípusok szerint

5.2. Karanténszótár: oltásellenes, semleges és oltásellenesekről szóló említések

Az említések kiválasztását minden esetben a *Karanténszótár*ra alapoztuk (Veszelszki 2020): a keresett kulcsszavak itt a semleges, az oltásellenes vagy az oltásellenesekről szóló kategóriákra oszlottak. A *Karanténszótár* első kiadása már 2020 áprilisában megjelent, és 400 szócikket tartalmaz, címszó – magyarázat – valós nyelvi példa felosztásban (a 2022 tavaszán kiadott második kiadás ehhez képest háromszorosára: több mint 1200 címszavasra bővült; Veszelszki 2022). Az elemzésbe azok a kulcsszavak kerültek bele, amelyek a vizsgált időszakban elérték az 50 említésszámot. Ez havonta átlagosan 5 említésnek felel meg – ez alatt, úgy gondoltuk, az adott kulcsszó nem számít használatban lévőnek.

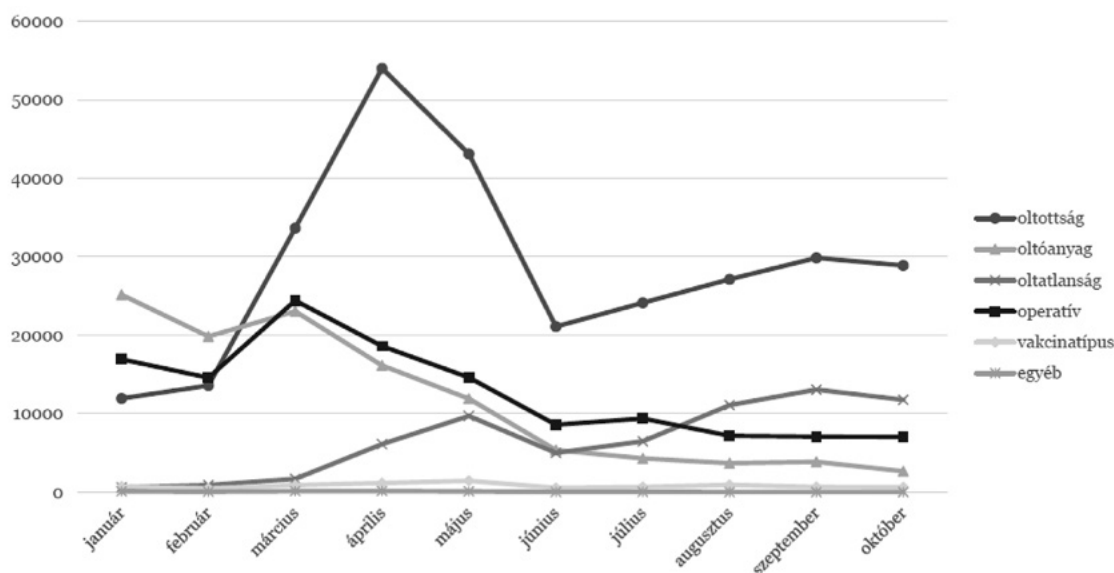
A semleges említések az összes említések 97,1 százalékát teszik ki: az oltásellenesekhez köthető diskurzus tehát ennek csak egy kicsiny részét jelenti. Az összes említésből csupán 1,8 százalék (11 122 említés) tekinthető oltásellenesnek és 1,2 százalék (7756 említés) az oltásellenesekről szólónak. Mindez ugyanakkor nem képezi le pontosan a különböző diskurzusok határait: a semleges említések között találni például az „oltott” kulcsszót is, amely értelemszerűen megjelenhet egy oltásellenes kulcsszót (is) tartalmazó említésben.

5.3. Semleges említések

A jelen kutatás célja az oltásellenesek és az ő említéseik vizsgálata, ugyanakkor érdemes foglalkozni a semleges említések néhány alcsoportjával is. A semleges említéseket hat nagyobb csoportra osztottuk annak függvényében, hogy a kulcsszavak az oltás kérdéskörének mely aspektusát hangsúlyozzák (lásd a 3. ábrát). A legnagyobb – az összes semleges említés csaknem felét (47,4%) kitevő – csoport a szűken értelmezett oltásra (a beoltottságra, az oltás aktusára stb.) vonatkozik. Az említések több, mint ötöde (21%) vonatkozik az oltás operatív aspektusára, csaknem ötöde (19%) pedig magára az oltóanyagra. Minden tizedik említés az oltatlanságot tematizálja (11,1%). Az operatív működés csoportjába azok a kulcsszavak kerültek, amelyek az oltás megvalósulásához kapcsolódnak (például *oltási terv*, *oltóbusz*, *oltási ranglista*, *oltási tempó*), ezek 7,2 százalékot tesznek ki. A kifejezetten az oltás hatékonyságára vonatkozó *átoltottsági szint* az említések 7 százalékát adja. Némileg elkülönül még a *védettségi igazolvány* említettsége (4,3%), illetve az oltásra való hajlandóság tematizálása (2,6%). Az összesen 1,5 százalékot kitevő egyéb csoportba a vakcinatípusok humoros elnevezései (1,4%), illetve az oltáshoz kapcsolódó turizmus (0,1%) került.

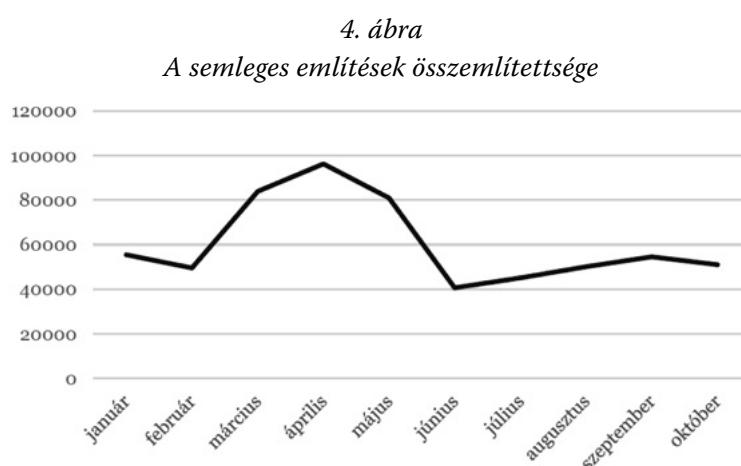
3. ábra

A semleges említések különböző aspektusainak megjelenése

Mindebből látszik, hogy az oltáshoz kapcsolódó semleges említésekben nagy hangsúlyt kap az oltás operatív kivitelezése. Az oltottsági szint ezek közül kiemelkedve egyfajta hatékonyságot jelképező viszonyítási pontként jelenik meg, ezáltal elkülönül az egyéb, gyakorlati megvalósuláshoz köthető kulcsszavaktól – amelyek közül egyik sem közelítette az átoltottsághoz kapcsolódó kulcsszavak említettségét. A konkrét szám adatokban megtestesülő átoltottsági ráta a bizonytalan és változó helyzetben fix pontot jelenthet.

A semleges említések gyakorisága a vakcinatípusokhoz hasonlóan alakul (lásd az 1. és a 4. ábrát): júniusban általános visszaesés figyelhető meg, azonban augusztustól sokkal nagyobb mértékű növekedés történik, megközelítve a legmagasabb említettségét.

Az említések időbeli alakulását tekintve jól láthatóan elkülönülnek a kisebb és a nagyobb említettségű kulcsszavak, amelyek időben változnak ugyan, a dominánsabbak azonban az *oltóanyag*, *oltott*, *beoltott*, illetve *oltatlan* (kissé elmaradva a többitől). Az oltások körüli online beszédet tehát döntően ezek határozzák meg. Az említések polarizáltságát mutatja, hogy a hat legmagasabb említésszámú kulcsszó adja az összes említés 82 százalékát.

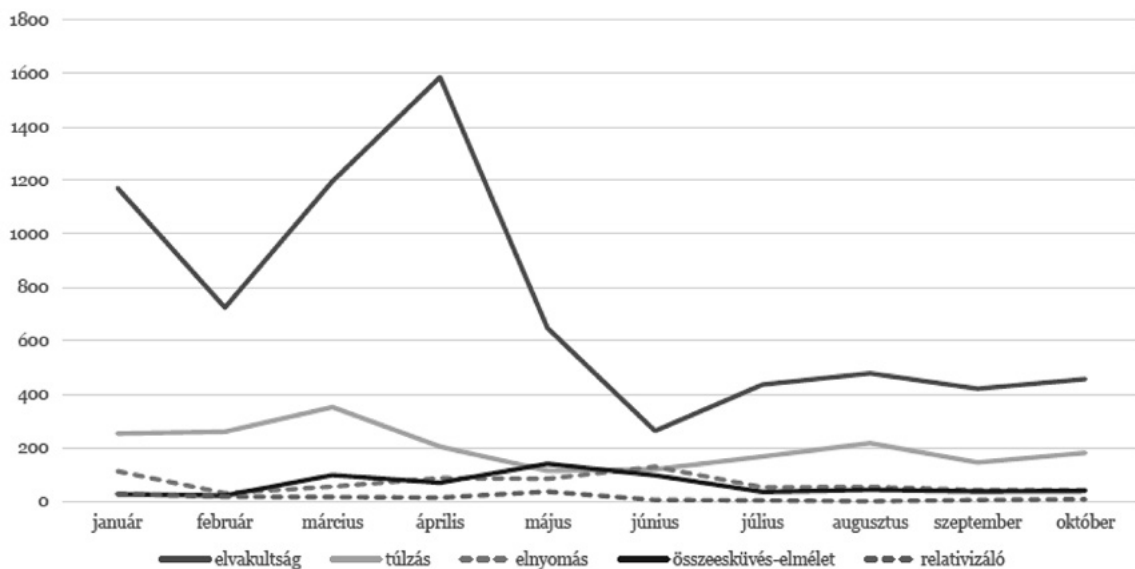
Pontosabb képet kapunk, ha az egyes kulcsszavak alakulását nézzük: a domináns kulcsszavak alapján különböző időszakok látszanak kirajzolódni. Januárban és februárban az *oltóanyag* kulcsszó említettsége magasan meghaladja az összes többiét, márciusban azonban megtörik vezető szerepe (az általánosan megfigyelhető, júniusi visszaesésen túlmutatón is), amiből az oltóanyag márciusban még releváns kérdésének hangsúlyvesztésére következtethetünk. Márciustól az *oltott* és a *beoltott* kulcsszavak a meghatározók, ezek a júniusi visszaesésben is megtartják dominanciájukat. Érdekes, hogy míg júliustól az *oltott* kulcsszó újbóli növekedésnek indul, és októberre megközelíti a korábbi abszolút maximumot, a *beoltott* említése lassan csökken. Mindebből az oltás körüli szóhasználat egyszerűsödését is kiolvashatjuk; két rokon értelmű szó együttes jelenlétéből idővel az egyik kikerül. A negyedik leggyakrabban említett kulcsszó az *oltatlan*; az előbbiektől némileg elmaradva az *oltatlan* kulcsszó márciusban és áprilisban még a többi, alacsonyabb említésszámúval esik egy súlycsoportba, majd júniustól egyre hangsúlyosabbá, augusztusra pedig a második leghangsúlyosabb kulcsszóvá válik. Mindebből egyértelműen kirajzolódik, hogy míg az oltás megjelenése után közvetlenül az oltóanyag a leghangsúlyosabb kérdés, az érdeklődés lassan az oltottság témájára terelődik, amely mellé lassan bekerül az oltatlanság kérdése is – ez azonban késleltetve, mint ahogy az oltatlansággal kapcsolatos kockázatok is értelemszerűen csak azután merülhetnek fel, hogy a vakcinák létét megemésztette a társadalom.

A pontosabb elemzés érdekében a továbbiakban a 2000 említés alatti kulcsszavakat nem elemezzük. Ezek összességében változó intenzitással indultak, júniusra említésük is nagyban csökkent. Kivételt csak néhány, időszakosan meghatározó kulcsszó jelent. Március-áprilisban az *oltási munkacsoport* a legmeghatározóbb a kategórián belül, ám később veszít jelentőségéből. Májustól az *oltási igazolás* válik meghatározóvá. Az *oltási hajlandóság* áprilisban megugrik, majd gyors csökkenést mutat. A gyorsan változó kulcsszavak a vírussal kapcsolatos gyors tematikus változásokat jelzik.

5.4. Oltásellenes említések

Az oltásellenes említések közös jellemzője az oltások relativizálása, bagatellizálása vagy „nem létezőként” való teljes elutasítása. Ezen belül öt csoportot különítettünk el aszerint, hogy az oltásellenesség mely aspektusát hangsúlyozzák (lásd az 5. ábrát). Az oltásellenesek általunk is azonosított csoportja egybecseng korábbi kutatási eredményekkel, miszerint a vírustagadók kis csoportja mellett a pandémiatagadók nagyobb csoportja érhető tetten az online szférában, akik a járványra adott túlzott reakciókat emelik ki (Bauer & Koltai 2022).

5. ábra
Az oltásellenes említések különböző aspektusainak említettsége

Az első csoportba olyan kulcsszavakat soroltunk, amelyek az „oltáspártiakra” vonatkoznak.⁸ Nem véletlen, hogy az említések kétharmada (66,4%) tartozik ide: az oltásellenesek saját hovatartozásukat csak a mi-ők csoportfelosztás révén alakíthatják ki, a „másik” képének konstrukciójával. A csoportkohézió alapját az oltással szembeni szkepticizmus, relativizálás vagy nem létezőként való elgondolása jelenti. Ez jelenik meg az ide sorolható kulcsszavakban is: *oltáspárti, karanténtálib, vírushívő, vakcinahívő*. Az oltásokba vetett bizalom több esetben vallási felhangot kap, amely az elvakultságot és az irracionalitást hivatott érzékeltetni. Érdekes, hogy több, hasonló kulcsszóra nem találtunk megfelelő számú említést (*maszktálib: 33; maszknáci: 22, karanténdzsihádista: 8; korlátozástálib: 6*).

A második legnagyobb csoport az említések csaknem ötödét (18,7%) teszi ki. Ide azok a kulcsszavak tartoznak, amelyek a vírushelyzetre adott reakciókat túlzóként azonosítják: *vírushiszi, covidhiszi, vírushizéria, hiszti főorvos, járványhiszi, koronahiszi, vírushiszi, oltáshiszi, járványosdi, covicc*. E megfogalmazások közös alapvetése a vírus inherens komolytalansága – ebből fakadóan pedig a túlzott reakció, a „hiszi” és a „pánik”. A harmadik csoportba (7,6%) azokat a kulcsszavakat soroltuk, amelyek értelmezési keretét a kényszer, a hatalmi helyzet, illetve az elnyomás jelenti: *coviddiktatúra, koronateror, oltásdiktatúra, Covid-zsarnokság, diszkriminációs kártya*. Az ide tartozó említések a politikailag erőltetett korlátozásokat, illetve az oltottak és az oltatlanok közötti, diszkriminatívként értelmezett különbséget tematizálják.

⁸ Az *oltáspárti* a leggyakrabban említett kulcsszó; az összes oltásellenes említés 57 százalékát teszi ki.

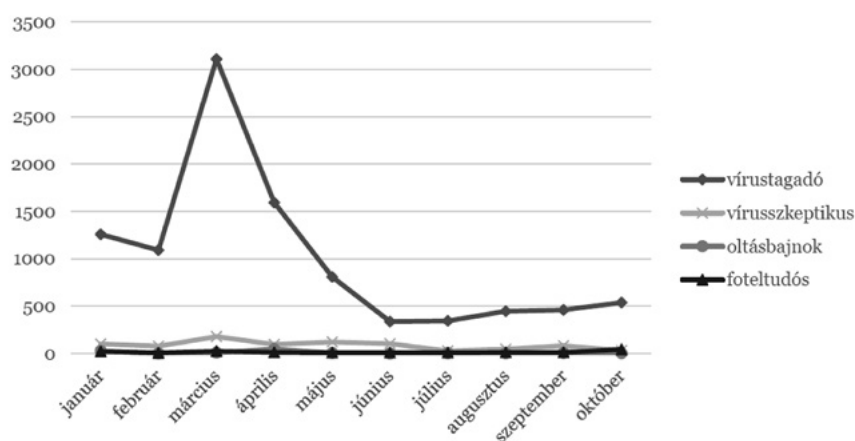
Ezzel együtt a kulcsszavak pontos jelentéstartományának azonosításához, a többi kulcsszóval való összefüggésrendszerük felvázolásához érdemes volna további, kvalitatív elemzéseket végezni. A negyedik csoportba tartozó említések a korábban említett összeesküvés-elméletekhez látszanak közel állni – minden huszadik (5,5%) tartozik ide: *oltásbiznisz, vakcinaüzlet, laborszökevény*. Az első két kulcsszó a pandémiát vélhetően hamisnak, felsőbb érdekek által vezérelt üzletként értelmezi, a harmadik pedig a vírus szándékos elterjesztésére utal. A logikai ellentmondás – a vírust szándékosan terjesztették el, illetve hogy nem létezik – megfér az oltásellenes diskurzuson belül, ahogy azt korábban mások is megállapították (Bauer & Koltai 2022). Az utolsó csoport az említések mindössze 1,9 százalékát foglalja magában; az itt található kulcsszavak a csoport öndefiníciójaként olvashatók, amelyek az oltásellenességet látszanak újrakerezni: *oltásellenző, vírusrealista, oltásszkepticizmus*.

A kulcsszavak idősoros elemzése a semleges említésektől eltérő képet mutat, ebből azonban az alacsony elemszám miatt nem vonhatunk le messzemenő következtetéseket. A *diszkriminációs kártya* május-júniusra a legdominánsabb kulcsszó.

5.5. Oltáspárti említések

Az oltáspárti csoport vizsgálata az oltásellenesekről szóló említéseket tartalmazza – ez a minta legkisebb elemszámú csoportja, csupán négy olyan kulcsszó volt, amely elérte a minimális összemléltettség szintet. A csoport legjellemzőbb kulcsszava a *vírustagadó*, az említések 90 százaléka tartozik ide (lásd a 6. ábrát). A többi kulcsszó (*vírusszkeptikus, oltásbajnok, foteltudós*) ehhez képest elhanyagolható súllyal jelenik meg az említések között. A *vírustagadó* említettsége azonban érdekes eloszlást mutat: márciusban tetőzik – itt a korábbi említettség több mint háromszorosa –, egy hónappal később a felére esik vissza, majd tovább csökken, innen pedig enyhén növekszik csak. Az eredmények értelmezéséhez szükséges lenne további kutatás során bevonni a platformokat, amelyeken az említések születtek: a *vírusszkeptikus* esetében például feltűnően nagy a cikkek aránya, amiből az irányított kommunikáció lehetősége is felvetődik.

6. ábra
Az oltásellenesekre vonatkozó kulcsszavak említettsége

Az oltásellenesekről szóló diskurzus fő szervezőelve – az oltáselleneshez hasonlóan – ennek alapján a „másik” beazonosítása, ami itt a vírus tényét tagadókat, az információkat félreértelmezőket, illetve a magukat felettesnek feltüntetőket (*vírustagadó, foteltudós*) jelenti. A kevésbé számottevő *oltásszkeptikus* ugyanakkor ezek helyett a kételkedés vonását hangsúlyozza.

6. Összegzés és következtetések

Tanulmányunk a SentiOne szofter segítségével feltárt, oltáshoz kapcsolódó szóhasználat időbeli alakulását elemezte. Kutatásunk fókuszában a különböző vakcinatípusok említettségén túl a különböző attitűdökhöz köthető (oltássemleges, oltásellenes, oltáspárti) csoportok szóhasználatának változása áll. Ebből sajátos diszkurzív dinamika rajzolódik ki: a semleges említések alapján az oltások megjelenése utáni időszakban az oltóanyag kérdése volt meghatározó, ennek helyét azonban fokozatosan átvette az oltottság, majd az oltatlanság kérdésköre. A kevésbé általános, kézzelfoghatóbb kérdések (mint az oltási igazolás) esetében gyorsabb tematikus váltásokat találtunk. Az ide tartozó említések mintázata a vakcinatípusokról szóló online beszédéhez volt hasonló, jelezve, hogy az oltásellenes csoporthoz képest kevésbé meghatározott beszélőközösségről van szó.

Kutatásunk hangsúlyos részét jelenti az oltásellenesek szóhasználatának elemzése is. Ennek vizsgálatát annak ellenére is fontosnak tartjuk, hogy az online beszéd csekély részét teszi ki. Érdekes szem előtt tartani, hogy az oltásellenes diskurzus a jelen kutatás számára nem volt hozzáférhető, nem nyilvános platformokon (például zárt Facebook-csoportokban) hangsúlyosabb lehetett. Az aránytalanság további oka a vizsgált kulcsszavak jellegzetességeiből fakadhat: míg az oltásellenesek által használt szavak értelmezése erősebben kötődik egy adott értelmezési kerethez – az oltások elutasításához –, az általános kontextust jelentő kulcsszavak sokkal tágabb értelmezési horizonton helyezkednek el, ennek megfelelően több említés sorolható az utóbbi csoportba. Az oltásellenesekre vonatkozó elemzés során a korábbi elemzésekhez hasonló tematikus csoportokat különítettünk el. Az oltásellenes online beszéd több ponton eltér a semlegestől: középpontjában kevésbé a különböző kérdések időszakos felmerülése, inkább a mi–ők megkülönböztetés áll, illetve azok a technikák, amelyek a vírushelyzet és az erre adott (társadalmi és döntéshozói) reakciók újraakterezését szolgálják.⁹ Az általunk létrehozott öt tematikus csoportot a vírus különböző értelmezései szerint különböztettük meg. Ezek alapján az elvakultságot, a túlzást, az elnyomást, az összeesküvés-elméletet és a relativizálást fókuszba helyező csoportok rajzolódtak ki. E csoportok belső dinamikáját, nyelvhasználatát további kutatásra érdemesnek tartjuk.

Összefoglalva: az információhiánnyal jellemezhető válsághelyzetben a vakcinatípusokhoz köthető és az oltássemleges említések hasonló megküzdési mintázatot mutattak. A bizonytalan helyzet közepette a kockázatcsökkentő stratégiát a leginkább a különböző szempontok mérlegelése jelentette – ezt mutatja az említések hónapról hónapra rugalmasan változó fókusza –, az oltások operatív kivitelezéséről és hatékonyságáról szóló online beszéddel együtt. Ezzel szemben az oltásellenes csoportok belső szervezőelveként (együttal fix pontjaként) leginkább az oltások elutasítása jelent meg, „elvakultságként” azonosítva azt. Az ide tartozó, egyéb kockázatcsökkentő nyelvi stratégiák (az oltások elnyomásaként és összeesküvés-elméletként való értelmezése, illetve relativizálása) ennek kiegészítéseként jelent csak meg. Az eltérő megküzdési módok az attitűdcsoportok és a vakcinatípusok esetében egyaránt az oltások megjelenését követő fél évben voltak empirikusan a leginkább megfigyelhetők, 2021 júniusára az említések gyakorisága erősen visszaesett, a kockázatcsökkentő funkció szükségletének csökkenését jelezve. A 2021. január és június közötti időszak említéseinek további, főleg kvalitatív elemzése – különösen az oltásellenesek esetében – további kívánatos kutatási irány lehet.

Irodalom

Ajzen, Icek (1991): *The Theory of Planned Behavior. Organizational Behavior and Human Decision Processes*, vol. 5, no. 2, pp. 179–211, [https://doi.org/10.1016/0749-5978\(91\)90020-T](https://doi.org/10.1016/0749-5978(91)90020-T)

Balogh László Levente (2009): *A válság patológiája. 2000*, 9. sz. 5–12 o.

Bányász Péter (2022): *A Covid-oltásokkal kapcsolatos érzelmek vizsgálata Magyarországon, Magyar Tudomány*, 183. évf. 5. sz. 601–609. o., <https://doi.org/10.1556/2065.183.2022.5.6>

⁹ Érdekes még kiemelni, hogy az oltásellenes említések meghatározó platformjai és szövegtípusai (poszt, komment, cikk) számottevően eltérnek a semleges említésekre jellemzőktől.

- Barna, Ildikó & Árpád Knap (2021): An Exploration of Coronavirus-related Online Antisemitism in Hungary Using Quantitative Topic Model and Qualitative Discourse Analysis. *Intersections*, vol. 7, no. 3, pp. 80–100, <https://doi.org/10.17356/ieejsp.v7i3.801>
- Bauer Zsófia & Koltai Júlia (2022): Koronavírus: alternatív „tudományos” megközelítések és oltásellenesség. In: Falyuna Nóra & Krekó Péter (szerk.): *Sarlatánok kora. Miért dőlünk be az áltudományoknak?* 170–190. o. Athenaeum Kiadó.
- Berger, Peter L. & Thomas Luckmann (1998): *A valóság társadalmi felépítése. Tudásszociológiai értekezés.* Budapest: József Műhely Kiadó.
- Boda, Zsolt (2021): Paradoxes of Populism in the Pandemic and Beyond: A Commentary on Rogers Brubaker's Essay. *Intersections*, vol. 7, no. 3, pp. 21–28, <https://doi.org/10.17356/ieejsp.v7i3.933>
- Brubaker, Rogers (2021): Paradoxes of Populism During the Pandemic. *Intersections*, vol. 7, no. 3, pp. 7–20, <https://doi.org/10.17356/ieejsp.v7i3.974>
- Csergő, Zsuzsanna (2021): Populism and the Crisis of Expertise: A Commentary on Rogers Brubaker's Essay. *Intersections*, vol. 7, no. 3, pp. 29–35, <https://doi.org/10.17356/ieejsp.v7i3.934>
- Déri András & Szabó Andrea (2021): Generációs kihívás a poszt-Covid időszakban. *Szociológiai Szemle*, 31. évf. 4. sz. 4–27. o., <https://doi.org/10.51624/SzocSzemle.2021.4.1>
- Dubet, François (2012): Az egyén dialogikus felfogása felé. *Replika*, 79. sz. 67–76. o.
- Duong, Hue Trong, Tham Thi Nguyen & Le Thanh Trieu (2022): When Vaccine Uncertainty Prevails: Association Between Online Social Influence and COVID-19 Vaccine Intentions. *International Journal of Communication*, vol. 16, pp. 2345–2369.
- Ehrenberg, Alain (2010): *The Weariness of the Self: Diagnosing the History of Depression in the Contemporary Age.* Montreal: McGill-Queen's University Press, <https://doi.org/10.1515/9780773577152>
- Falyuna Nóra & Krekó Péter (2022a): Nyúlüregből szakadékba: Laikus és tudományos válaszok az áltudományokra. In: Falyuna Nóra & Krekó Péter (szerk.): *Sarlatánok kora. Miért dőlünk be az áltudományoknak?* 339–362. o. Budapest: Athenaeum Kiadó.
- Falyuna Nóra & Krekó Péter (2022b): Miért csábít minket az áltudományok diszkrét bája? In: Falyuna Nóra & Krekó Péter (szerk.): *Sarlatánok kora. Miért dőlünk be az áltudományoknak?* 15–35. o. Budapest: Athenaeum Kiadó.
- Farkas Eszter, Böcskei Balázs & Szabó Andrea (2022): Egy az ország, ha vakcina, kettő, ha tudomány: Tudomány- és vakcinaszkeptizmus az ideológiák és a pártos polarizáció tükrében Magyarországon. *socio.hu*, 12. évf. 2. sz. 24–40. o., <https://doi.org/10.18030/socio.hu.2022.2.24>
- Giddens, Anthony (1990): *The Consequences of Modernity.* Cambridge: Polity.
- Goodwin, Robin, Ben-Ezra Menachem, Takahashi Masahito, Lan-Anh Nguyen Luu, Krisztina Borsfay, Mónika Kovács, Wai Kai Hou, Yaira Hamama-Raz & Yafit Levin (2022): Psychological Factors Underpinning Vaccine Willingness in Israel, Japan and Hungary. *Scientific Report*, vol. 12, p. 439, <https://doi.org/10.1038/s41598-021-03986-2>
- Istók Béla & Lőrincz Gábor (2020): A virolingvisztika részterületei. In: Simon Szabolcs (szerk.): *12th International Conference of J. Selye University. Language and Literacy Section. Conference Proceedings*, 83–92. o. Komárno: J. Selye University, <https://doi.org/10.36007/3761.2020.83>
- Kirkpatrick, Mark (é.n.): The Anti-Vaccination Movement. Measles and Rubella Initiative, <https://measlesrubellainitiative.org/anti-vaccination-movement/>.
- Kovács Éva & Takács Judit (2020): Látjuk-e, mi jön? A koronavírus-járvány hatása a magyar társadalomra és társadalomkutatásra. *Socio.hu Társadalomtudományi Szemle*, 10. évf. 2. sz. 95–211.
- Kovács László (2020): Társadalmi marketing és világjárvány. In: Kovács László (szerk.) *Globális kihívás – lokális válaszok. A koronavírus (Covid19) gazdasági és társadalmi összefüggései és hatásai*, 195–206. o. Szombathely: Savaria University Press, https://sek.elte.hu/kg/globalis_lokalis.
- Kovács László & Szőke Viktória, szerk. (2022): *Két év új normalitás: A koronavírus-járvány (Covid19) gazdasági és társadalmi hatásai.* Szombathely: Savaria University Press.

- Krekó Péter (2022): Dezinformáció, áltudomány és koronavírus-világjárvány szociálpszichológiai megközelítésben. *Magyar Tudomány*, 183. évf. 5. sz. 621–630. o., <https://doi.org/10.1556/2065.183.2022.5.8>
- Kutasi, Kristóf, Júlia Koltai, Ágnes Szabó-Morvai, Gergely Röst, Márton Karsai, Péter Biró & Balázs Lengyel (2022): Understanding Hesitancy with Revealed Preferences Across COVID-19 Vaccine Types. *Sci Rep*, vol. 12, no. 1, p. 13293, <https://doi.org/10.1038/s41598-022-15633-5>
- Labov, William (1966): *The Social Stratification of English in New York City*. Washington: Center for Applied Linguistics.
- Illés Gábor István, Körösényi András & Gyulai Attila (2020): Gátépítéstől az ultipartiig – A természet elleni játszma endogenizálása az Orbán-rezsimben. In: Körösényi András, Szabó Andrea & Böcskei Balázs (szerk.): *Vírusba oltott politika: Világjárvány és politikatudomány*, 17–30. o. Budapest: Napvilág Kiadó.
- Maciuszek, József, Mateusz Polak, Katarzyna Stasiuk, Dariusz Doliński (2021): Active Pro-vaccine and Anti-vaccine Groups: Their Group Identities and Attitudes Toward Science. *PLoS ONE*, vol. 16, no. 12, e0261648, <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0261648>
- Mannheim Károly (1928/2000): A nemzedékek problémája. In: Uő: *Tudásszociológiai tanulmányok*, 251–254. o. Budapest: Osiris Kiadó.
- Ságvári, Bence, Márton Karsai & Júlia Koltai (2021): Editorial. *Intersections*, vol. 7, no. 3, pp. 1–6, <https://doi.org/10.17356/ieejsp.v7i3.963>
- Szőke, Viktória & László Kovács (2022): How Work and Shopping Related Travel Changed During the COVID-19 Pandemic in Western Hungary in 2020. In: Stanley D. Brunn & Donna Gilbreath (eds.): *COVID-19 and a World of Ad Hoc Geographies*, pp. 1515–1533, Cham: Springer, https://doi.org/10.1007/978-3-030-94350-9_82
- Uzzoli Annamária, Kovács Sándor Zsolt, Páger Balázs & Szabó Tamás (2021): A hazai COVID-19-járvány-hullámok területi különbségei. *Területi Statisztika*, 61. évf. 3. sz. 291–319. o., <https://doi.org/10.15196/TS610302>
- Veszelszki Ágnes (2020): *Karanténszótár. Virális tartalom*. Budapest: Inter–IKU.
- Veszelszki Ágnes (2021): Fertőző összeesküvés-elméletek. A koronavírus körüli konteók mint mémek. *Magyar Nyelvőr*, 145. sz. 16–31. o., <https://doi.org/10.38143/Nyr.2021.1.16>
- Veszelszki Ágnes (2022): *Karanténszótár 2. Kor- és kórdokumentum*. Budapest: Anyanyelvapolók Szövetsége.
- WHO (2020): Infodemic management: Infodemiology. World Health Organization, <https://www.who.int/teams/risk-communication/infodemic-management>; <https://www.who.int/docs/default-source/coronaviruse/situation-reports/20200202-sitrep-13-ncov-v3.pdf>